

MÜKƏMMƏL VƏ MÜTƏHƏRRİK İDEYA-SİYASİ XƏTT

(əvvəli ötən sayımızda)

Bəzi ideoloqlar dinlə insanları fərdi mənaviyatından kənarlaşdırmaq, sosial-siyasiləşdirmək, bir sözlə, ideologiyalaşdırmaqla həyatın bütün sahələrini dinlə kompensasiya etməyə çalışırlar. Necə deyirlər, inam rolu oynamaq olan dini şəxsi maraqlar üçün alətə çevirirlər. Unutmayaq ki, din cəmiyyət üçün yox, insan üçündür. İnsanların bir-birinə münasibətdə üstün mənəvi prinsiplərlə davranması sahəsində rolu da təqdirəlayiqdir.

Azərbaycanda qanunlar və hüquqi normalar dünyəvi prinsiplər əsasında hazırlandığından onların əhalinin dini və milli hissləri ilə əsasən adaptasiyası, ahəngdar olması nəzərə alınır.

Milli ideya və media

İdeologiya ümumən ölkənin (və ya cəmiyyətin) siyasi, iqtisadi və mədəni-mənəvi inkişaf strategiyasını müəyyənləşdirən meyarlar toplusu, ideyalar sistemi-dir. Bu dəyərlər və kriteriyalar sistemi o zaman optimal hesab olunur ki, insanların mənəvi ideali və əqidəsi ilə uyğunluq, ahəngdarlıq təşkil etsin. Təbiətdə olduğu kimi, cəmiyyətdə də əsas meyar praktikadır. Əvvəldə qeyd etdiyimiz "cəmiyyətə uyğunlaşmaq" modelinə əsasən deyə bilərik ki, hər bir nəzəriyyə, ideyalar sistemi ictimai gerçəkliyin tələblərinə uyğunlaşdırılmalıdır. Daha dəqiq desək, hər bir ideya ictimai modelə gerçəkləşdirilməlidir. Deməli, ideologiya və ya ideal cəmiyyət modelinə çatmaq üçün həyata keçirilən siyasi, iqtisadi və hüquqi islahatları ehtiva edən ideyalar sistemi fərdin həyatına təsirinə görə daim özünü təkmilləşdirməlidir. Yəni ideyalar sistemi - ideya-siyasi xətt dinamik və mütəhərrik olmalıdır. Sosial ideal və inkişaf strategiyası məlum olduqda regional və ya beynəlxalq vəziyyətin dəyişməsi ilə əlaqədar daxil və xarici siyasətdə ideoloji kursa uyğun da korrektələr nəzərə alınmaqla ahəngdar fəaliyyət üçün zəmin hazırlanır.

İdeologiya ictimai fikrə istinad etdiyinə medianın üzərinə də mühüm vəzifə düşür. Qloballaşma şəraitində ictimai fikrin formalaşmasında ideoloji prinsiplərə əməl edilməsi, onun milli mənaviyyətimizə, adət-ənənələrimizə, əxlaqımıza yad elementlərdən, ünsürlərdən qorunması üçün medianın, ədəbiyyatımızın, bir sözlə, incəsənətin bütün sahələrinin üzərinə çox böyük vəzifə düşür. Məhz ideologiyanın formalaşdırılması və mütəşəkkil qaydada həyata keçirilməsinə xüsusi önəm verən tarixi şəxsiyyət Heydər Əliyev öz fəaliyyətində həmişə ictimai-tarixi zərurətdən çıxış edərək onun ideyaları da ictimai-tarixi reallıqdan qaynaqlanırdı.

Obyekti insan, insan-cəmiyyət və insan-təbiət münasibətləri olan bədii yaradıcılıq sosial idealla əlaqəli olduğundan bu əlaqələrin də forması konkretləşdirilməlidir. Çünki əqidədə, dünyagörüşdə, ideoloji prinsiplərdə qeyri-müəyyənlik, boşluq bütün digər sahələrdə, o cümlədən ədəbiyyatda da çaşqınlıq yaradır. Cəmiyyətdə dəyişikliklər təcridən təkamül yolu ilə deyil, kəskin sıçrayışlar, çevrilişlər yolu ilə baş verəndə insan - ictimai mühit münasibətlərində fərqli ziddiyyətlər meydana gəlir.

Yaşadığımız ictimai mühitin məgzi, milli ideyası, ədəbi ideali nəzəri formada müəyyən olmayınca ədəbiyyatda, mətbuatda da böhranın mövcudluğu labüd olacaq. Lakin milli ədəbi-fəlsəfi ənənələrimizin varlığı bu boşluğun tezliklə aradan qaldırılacağına əminlik yaradır.

Yeganə sinkretik qüvvə

Keçmiş İttifaq dağıldıqdan sonra həmin cəmiyyətin ideoloji prinsipləri, dövlətçilik sistemi, qanunvericilik əsasları və s. birdən-birə məhv edildi. Gözlənilmədən, əvvəlcədən modelləşdirilməyən bu keçidin yaratdığı boşluq yeni mütəşəkkil bir ideoloji sistemlə doldurula bilmədi. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, XX əsrin əvvəllərində feodalizmdən (və ya kapitalizmdən) sosializmə keçidin elmi-nəzəri modeli əvvəlcədən verilmiş (qüsurlu olsa da), cəmiyyəti bu modelə uyğunlaşdırmaq üçün böyük işlər görülmüşdü. Azərbaycan da yaşadığı sosializmdən post-sənaye cəmiyyətinə keçid təbii inkişafın bir məqamı kimi baş verdi. Vahid ideyanın olmaması, xaricdən transplantsiya olunan hazır modellər hesabına boşluğu doldurmaq, arzuolunan cəmiyyəti qurmaq cəhdləri fayda vermədi. Vahid bir ideya, onun müxtəlif istiqamətlərdəki saxlənmiş maddi təzahürləri, onları nəzarətdə saxlayan iradi başlanğıc olmadıqda təsadüflərin xaosunun baş verməsi mütləqdir. Keçmiş SSRİ-nin süqutundan sonra mütəşəkkil qazanan bütün ölkələr bu və ya başqa şəkildə həmin xaos dövrünü yaşadılar. Bu dövr tariximizin artıq yaşanmış və keçilmiş, xatırlanan bir məqamıdır. Həmin məqam böyük bir ideoloji sistemin süqutu ilə tarixdə qaldı. Vaxtilə sosializm və kommunizm kimi nəhəng nəzəri sistemin banisi K.Marksın dediyi "Avropada bir kabus, kommunizm kabusu dolaşmaqdadır" təhlükəsindən dənəyə xilas oldu.

"Cəmiyyətə uyğunlaşmaq" modelinə əsasən deyə bilərik ki, hər bir nəzəriyyə, ideyalar sistemi ictimai gerçəkliyin tələblərinə uyğunlaşdırılmalıdır. Daha dəqiq desək, hər bir ideya ictimai modelə gerçəkləşdirilməlidir. Deməli, ideologiya və ya ideal cəmiyyət modelinə çatmaq üçün həyata keçirilən siyasi, iqtisadi və hüquqi islahatları ehtiva edən ideyalar sistemi fərdin həyatına təsirinə görə daim özünü təkmilləşdirməlidir. Yəni ideyalar sistemi - ideya-siyasi xətt dinamik və mütəhərrik olmalıdır.

Keçmiş ideologiyadan imtina etməklə cəmiyyətdə ideoloji vakuum yaradıldı. Həmin vakuumu doldurmaq, tarixi keçidin düzgün elmi-nəzəri təhlilini verməklə əlaqə yaratmaq, hər iki dövrün ictimai-iqtisadi, mədəni-mənəvi dəyərlərinin optimal tarazlığını təmin etmək ölkə rəhbərinin unikal fərdi keyfiyyətləri ilə sıx bağlı idi. Həmçinin Azərbaycanın strateji mövqeyi Şərqlə Qərbin bir-birini tamamlamasına nail olmağı da diktə edir.

Keçmiş SSRİ-də dövlət o qədər ideoloji prinsiplərə tabe etdirilmişdi ki, daha dəqiq desək, elə ideoloji despotizm yaradılmışdı ki, həmin ideologiya buxovlarından azad olan cəmiyyət daha çox ideologiyasızlaşma mövqeyini seçirdi. Azərbaycan həmin böyük dövlətin tərkib hissəsi

olmaqla vahid ideologiya, iqtisadiyyat, dövlət rejimi, mədəni-mənəvi tərbiyə sistemi kimi bütün meyarların daşıyıcısı olduğundan mütəşəkkil ilk illərində iki əks qütbün - köhnəliklə yenilik və ya ənənəviliklə müasirlik, vətəndaşlıq mövqeyi ilə dövlətçilik təcrübəsi çatışmayanlar arasında yaranan qarşıdurma nəticəsində buraxılan kobud səhvlərin nəticələri aradan qaldırılmalı, müvazinət yaradılmalı idi. Buna isə böyük dünyagörüşü, rəhbərlik təcrübəsi olan, keçmiş İttifaqın dövlət quruculuğunu ən yüksək pillədən görmüş, onun özəlliklərini, həmçinin Azərbaycanın milli və regional xüsusiyyətlərini, imkanlarını hamıdan yaxşı bilən yeganə sinkretik qüvvənin rəhbərliyi sayəsində nail olundu.

Demokratik inkişaf yolu seçən ölkəmizdə şəxsi ideyaların olması, fikir plüralizmi ilə yanaşı, dövlətin ideoloji xətti, ideya-siyasi fəaliyyət proqramı olmaqla yanaşı, daim sistemləşdirilir, təkmilləşdirilir, əlavə, dəyişikliklər edilir və tədricən həyata keçirilir.

Ölkəmiz bu gün də keçid dövrünü yaşayır. İndiki keçid prosesi ötən əsrin 90-cı illərindəki bir ictimai-iqtisadi formasiyadan digərinə, planlı təsərrüfatdan bazar iqtisadiyyatına, dövlət mülkiyyətinə xüsusi mülkiyyətə, ateist dünyagörüşündən haqiqi vicdan azadlığına, kommunist ideologiyasından milli mənaviyyətə, totalitar cəmiyyətdən demokratik cəmiyyətə, təkpartiyalı sistemdən çoxpartiyalı sistemə keçid deyil. Bu, torpaqları işğal olunmuş, tam suveren olmayan ölkədən ərazi bütövlüyü və suverenliyi tam bərpa olunan ölkəyə keçid dövrüdür. Keçid dövrləri isə tarixən bu və ya başqa şəkildə həmişə ağırlı, çətin, təbəddülatlı və çox mürəkkəb olur. Keçidin ideoloji prinsipləri, ideya-siyasi xətti, fəaliyyət proqramı tam aydın olmadıqda bu təbəddülatların çətinlik dərəcəsi daha üstün olur. İndiyədək ölkəmiz onun iradəsindən asılı olmayaraq müharibəyə cəlb edilmiş və işğala məruz qalmışdı. Lakin indi 44 günlük müharibədən və 23

Həqiqətən də yeni sosial-iqtisadi durum üçün məqbul olan milli ideoloji konsepsiya yaradılmalı, çağdaş dövrə, reallıqlara uyğun optimal strukturlar müəyyənləşdirilməlidir.

Etnik-milli tərəkürdən milli dövlətçilik şüuruna

Bəllidir ki, millilik eyni təbii və ictimai-iqtisadi mühitdə formalaşan insanların münasibətlərinin ənənəviləşmiş məqamlarını ifadə edir. Bu gün ölkəmizdə əsrlərdən və nəsillərdən bizə miras qalan milli sərvətlərimizi qoruyub saxlamaq və dəyərləndirməklə milli mentalitetimizə uyğun həyat tərzini qurulur. Milli varlığımız üçün təhlükələr çox olsa da, özünüdərkən mövcudluğu onun qarşısını qətiyyətlə alır. Çünki milli özünüdərk xalqın Vətən istəyini ideallaşdırır. Özünü dərk etməyən xalqın isə Vətən ideali olmur. Özünüdərk üçün də duyğu səviyyəsinə çatmalı, dayanıqlı, faydalı, vahid istiqamətdə yönələn şüurlu Vətən sevgisi kontekstində fəaliyyət gərəkdir. Çünki düşünülmüş vahid konsepsiyaya, milli ideologiyaya əsaslanmayan kaotik fəaliyyət, sevgi notlarına, hisslərinə köklənsə belə fayda vermək əvəzinə, ziyan gətirə bilər. Buna görə də millətin özünüdərk konsepsiyası, bir az da konkretləşdirsək, milli ideya bütün milli intellektin səfərbər olunması ilə milli filosoflar, ziyalılar və ictimai-siyasi liderlər tərəfindən işlənilməli və əhalinin sərəncamına verilməlidir. Dövlətimizin başçısı cənab İlham Əliyev bu barədə demişdir: "...Mən istərdim ki, cəmiyyətdə də bu məsələ ilə bağlı diskussiyalar getsin, siyasiçilər, politoloqlar, elm adamları, ziyalılar, yəni bizim gələcək inkişafımızla bağlı əsas milli ideya və ideyalarımız nə olmalıdır. Bu, bir ictimai müzakirə mövzusu olmalıdır".

Prezidentimizin bu fikirləri bir daha təsdiq edir ki, milli ideyaların əsasında milli elmi-fəlsəfi fikir dayanmalıdır. Bu, heç də vətənpərvərlik hissləri ilə, milli duyğularla atılan addımların məhdudlaşması demək deyil. Sadəcə düşünlü konsepsiya, rəşadət ideyaları əsasında fəaliyyət olmadıqda özümüz də hiss etmədən qlobal miqyaslı yad milli ideyaların təsiri ilə lokal güc mərkəzləri yaradılır. Ölkə, Vətən məfhumları isə ilkin mənasından, ümumilikdən çıxaraq dayanıqsız olmaqla fərdiləşir. Müxtəlif adamların ayrı-ayrılıqda öz ağı ilə vətən, ölkə təsəvvürləri, yəni etnik-milli tərəkür əsasında fəaliyyəti nəticəsində qarşıdurmalar yaranır. Əsas məqsəd etnik-milli tərəkürdən milli dövlətçilik şüuruna keçiddir. Bu mərhələ isə milli və ümumbəşəriyyətin sintezindən keçir.

Artıq elə bir dövrə qədəm qoymuşuq ki, bəşəriyyətdə baş verən proseslərə biganə qalmaq olmur. Həyat gözləmir, ictimai

proseslər sürətlənib, məkan məhdudiyətindən sanki azad olan yeni birliklər formalaşır. Əvvəllər ərazilər zəbt olunardı, indi beyinlər (yəni insanlar) "online" qaydada zəbt olunur. Qlobal şəbəkənin yaratdığı imkanlar sayəsində ideologiyaların (ideyaların) mübarizəsi həmin şəbəkələrdə gedir. Bəşəriyyəti hərəkətə gətirən yeganə fikir axını ideya olduğundan o, həyata keçməlidir, yəni reallaşmalıdır. Bir çox dünya siyasi liderlərinin əməli fəaliyyət təcrübəsi göstərir ki, onlar ideyalardan daha çox bu ideyaların həyata keçirilməsinə diqqət edirdilər. Çünki ictimai modelini tapan ideyalar məqsəd və vasitə qarışıqlığına yol vermədən müəllifinə əbədlilik qazandırdı. Bu baxımdan da torpaq, ərazi belə milli ideyanın maddi təzahürlərinə çevrildə Vətən olur.

Milli ideya ən ali ideya kimi mövcud olsa da, onun həyata keçirilməsində əldə olunan nəticə həmin ideyanın geniş xalq kütlələri tərəfindən öyrənilməsindən və qavranılmasından ciddi asılıdır. Cənab Prezidentimiz İlham Əliyevin təbirincə desək, bu, bir ictimai müzakirə mövzusu olmalıdır.

Hər bir ideyanın yaranması, reallaşması (maddiləşməsi) və tükənməsi prosesi həqiqət olduğu kimi, onun yenilənməsi də bir tarixi zərurətdir. Dövlət başçısının yerli televiziya kanallarına verdiyi müsahibədə dedikləri bu baxımdan daha aktualdır: *"Təbii ki, yeni dövrün yeni hədəfləri olmalıdır. Biz yeni dövrə köhnə hədəflərlə gedə bilmərik, çünki o hədəflər artıq əldə edildi və indi bəzi ölkələr var ki, öz tarixi keçmişini, tarixi uğurları illər boyunca, onilliklər ərzində istismar edirlər. Halbuki onların özlərinin o zəfərlərə heç bir aidiyyəti yoxdur. Yəni biz o ölkələrdən olmaq istəmirik. Biz nə etmişiksə etmişik, xalq da bunu qiymətləndirir və qiymətləndirəcək"*.

Məhz şəxsiyyətlərlə xalq kütlələrinin sintezi olan cəmiyyətin lider şəxsiyyətləri böyük proseslərin ideya müəllifi və hərəkətverici qüvvəsi olurlar. Milli ideya hadisələri canlandırmaqla yanaşı, müxtəlif istiqamətli hadisələrin xalqın bütün təbəqələrini nəzərə alan eyni prioritet boyunca yönəlməsinə imkan yaradır. Filosoflarla yanaşı, görkəmli dövlət adamları da qeyd edir ki, xalq kütlələrinin ideyaya yiyələnməsindən daha çox ideyanın xalqa yiyələnməsi faydalıdır. Milli ideyanın hərəkətverici qüvvəsi isə lider şəxsiyyətin mövcud ictimai münasibətlərin, real inkişaf səviyyəsinin məhdudlaşdırıcı baryerlərinin fəvqündə dayanan intellektual və mədəni-mənəvi potensialıdır. İdeyaların meydana gəlmə zərurəti çox real, ideya özü nə qədər gözəl, möhtəşəm və qlobal olsa da, ictimai tərəqqi üçün xüsusi məqsədyönlü fəaliyyət mütləqdir. Bu isə ideyadan gerçəkliyə çevrilmə prosesidir. Alman filosofu İohann Fixtin dediyi kimi, "Tələbat ideyaların anası, fəaliyyət isə bəşəriyyətdir".

Hümbət MUSAYEV.